

liefde en zijn gevangennamen door de Portugezen in 1643 weerhielden hem van een terugkeer naar Nederland. In 1647 werd hij extraordinaris raad van Indië en het jaar daarop zou hij voorgoed naar Nederland terugkeren als commandant van de retourvloot. Tot aan zijn dood in 1674 zou Geleynssen in Alkmaar blijven wonen.

De hoofdstukken 2 tot en met 5 behandelen Geleynssens verblijf in India waarbij de hoofdstukken 2 en 3 een meer algemeen karakter hebben. Zij geven informatie over de rol die de Nederlanders in de factorij Surat speelden en bieden achtergrondinformatie over bestuur en handel in Mughal India. De hoofdstukken 4 en 5 hebben betrekking op het verblijf van Geleynssen in Bharuch (1624-1631) en Agra (1637-1640). Ofschoon Geleynssen ook al sporadisch aan het woord komt in de hoofdstukken 2 en 3, komt hij goed tot zijn recht in de hoofdstukken over Bharuch en Agra. Van Santen citeert hem daar veelvuldig. Geleynssen blijkt een bijzonder goed observator te zijn wiens interesse niet beperkt bleef tot de handel. Zo had hij ook belangstelling voor de verschillende kasten, huwelijksgewoonten bij de moslims of de weduwenverbranding en 'slechte voortekenen' bij de Hindu's. Lokale gebeurtenissen zoals de grote hongersnood van 1629-1631 maakten op hem grote indruk. Het verblijf van Geleynssen te Agra bracht hem in contact met het hof van de Mughals. De verschillende facties aan het hof, het uitkiezen van het juiste geschenk voor de Mughal, de aankoop van indigo en katoen en het onderhouden van contacten met wevers, boeren en lastige tussenhandelaren eisten al zijn aandacht op zoals blijkt uit de vele brieven die hij naar *patria* zond.

Van Santen heeft voor zijn boek gebruik gemaakt van het vele VOC-materiaal uit het Algemeen Rijksarchief aangevuld met brieven die Geleynssen aan zijn voogd en latere zaakwaarnemer in Nederland schreef. Wat dit boek vooral zo interessant maakt, is de combinatie van deze twee bronnen. Het komt immers zelden voor dat privé-correspondentie van een VOC-dienaar uit de zeventiende eeuw bewaard is gebleven. Een onderzoeker is daarom veelal gedwongen zich te beperken tot de officiële VOC-documenten.

Geleynssen wordt zelf veelvuldig, met name in de laatste twee hoofdstukken, door Van Santen geciteerd. De auteur merkt daarover in zijn inleiding (13) op dat hij dit met opzet heeft gedaan om de lezer dicht bij de persoonlijke waarnemingen van Geleynssen te brengen en om de buitengewoon levendige zeventiende-eeuwse sfeer niet verloren te laten gaan. Ik kan mij voorstellen hoe verleidelijk het is de soms fraaie zinnen als citaat op te nemen, maar dit maakt lezing voor iemand in de eenentwintigste eeuw toch af en toe wat lastig.

Het boek is goed geannoteerd en voorzien van zowel een verklarende woordenlijst als een literatuurlijst. Enkele kaarten en illustraties, waaronder sommige in kleur, completeren het geheel.

Mark de Lannoy

G. M. E. Dorren, *Eenheid en verscheidenheid. De burgers van Haarlem in de Gouden Eeuw* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2001, Cultuurgeschiedenis van de Republiek in de 17de eeuw; Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2001, 284 blz., € 26,54, ISBN 90 5333 883 7).

Tussen 1572 en 1622 verdubbelde het inwonertal van Haarlem. In vergelijking met sommige andere steden, Amsterdam bij voorbeeld, was dat nog niet eens zo spectaculair, maar het was toch zeer aanzienlijk. Bovendien was die groei voor een belangrijk deel te danken aan de toestroom van immigranten uit de Zuidelijke Nederlanden. Omstreeks 1600 hadden die hun eigen kerken, eigen armenzorg, kortom vormden zij een eigen gemeenschap binnen de Haarlemse stadsgemeenschap. In dezelfde periode veranderde het religieuze gezicht van Haarlem.

Van een katholieke gemeenschap werd het er een die uiterlijk gereformeerd was, maar in feite multi-confessioneel. Ook in die periode veranderde de staatkundige context van het stadsbestuur. Van een radertje in de Habsburgse regeringsmachine werd de Haarlemse vroedschap één van de dragende krachten van de jonge Republiek. En ten slotte was er de sterke economische dynamiek, die Haarlem tijdens de Gouden Eeuw hielp opstuwen tot een internationaal vermaard centrum van de linnenblekerij. Er waren dus massa's redenen voor forse maatschappelijke spanningen. Toch werd Haarlem in deze periode, of later in de zeventiende eeuw, nooit een brandpunt van oproerigheid. Er waren zeker problemen, bij voorbeeld in 1618 en in 1672, maar die kwamen overal in Holland voor. De schrijfster van dit boek verbaast zich, niet zonder reden, over de doorgaans vreedzame manier waarop de toch zeer ingrijpende veranderingen in het leven van de Haarlemmers zich in deze jaren voltrokken. Zij meent dat die tamelijk probleemloze overgang niet vanzelfsprekend is, maar een verklaring behoeft. Deze verklaring zoekt zij in de organisatie van het openbare leven in Haarlem.

Haarlem had in de zeventiende eeuw een rijke organisatiecultuur. Er waren veertig tot vijftig gilden, honderd buurtorganisaties, een handvol kerkgenootschappen, acht schuttersvendels en drie rederijkerskamers. Deze organisaties waren doorgaans voorzien van een officieel goedgekeurde oprichtingsakte, beheerden eigen inkomsten en telden grote aantallen mensen in hun gelederen. In 1669 waren er 1367 schutters in Haarlem actief; 250 anderen waren om allerlei redenen (bij voorbeeld van geloof) vrijgesteld, maar betaalden wel mee aan de schutterij. Behalve op de hun toegemeten specifieke terreinen, zoals de ambachtelijke nijverheid voor zover het de gilden betrof, het zieleheil bij de kerken en het sociale verband in de buurtverenigingen, manifesteerden deze corporatieve organisaties zich ook als gezelligheidsverenigingen. Bijna allemaal hadden ze hun regelmatig terugkerende gezamenlijke maaltijden, die soms dagenlang konden duren. Voor die van de gebuurten werden speciale liederen gecomponeerd en wanneer er een loterij plaatsvond, kochten de burens gezamenlijk loten.

In afzonderlijke hoofdstukken over de gebuurten, de gilden en de kerken laat Dorren steeds weer zien hoe het stadsbestuur deze maatschappelijke organisaties tegelijkertijd aanmoedigde en gebruikte. Op het stadhuis werd het als een voordeel gezien wanneer zoveel mogelijk Haarlemmers op de een of andere manier georganiseerd waren. Via die organisaties kon het stadsbestuur toezicht op hen houden en tegelijkertijd allerlei kleine spanningen laten wegnemen. De besturen van de gilden, gebuurten, schutterijen en kerken hadden daarin een eerstelijnsrol. Pas als men er daar niet uitkwam, werden de burgemeesters ingeschakeld. Dorren demonstreert hoe die burgemeesters voortdurend in de weer waren om kleine en grote conflicten te helpen oplossen, maar dat hun strategie daarbij was dat betrokkenen bij voorkeur zelf tot een vergelijk moesten komen. De burgemeesters gedroegen zich dus vooral als bemiddelaars.

Waarom juist de burgemeesters die rol konden spelen, blijft ietwat duister. Geregeld zien we echter personen en organisaties, niet in de laatste plaats ook het stadsbestuur zelf, verwijzen naar een gemeenschappelijke, stedelijke identiteit. Uit het boek van Joke Spaans over de Reformatie in Haarlem wisten we al, dat het Haarlemse stadsbestuur er welbewust naar streefde om zo'n stadsidentiteit, die boven de confessies stond, te bevorderen. Een belangrijk element in het welslagen van die strategie was mijns inziens de notie van het plaatselijk burger- of poorterrecht. Het is daarom des te merkwaardiger dat in een boek, dat nota bene in de ondertitel over de 'burgers van Haarlem' spreekt, dit burgerrecht vrijwel geheel ontbreekt. En was het nu omdat de bronnen op dit punt zwijgen. Maar Dorren heeft elders 'De eezamen. Zeventiende-eeuws burgerschap in Haarlem', in: R. Aerts, H. te Velde, ed., *De stijl van de burger. Over Nederlandse burgerlijke cultuur vanaf de Middeleeuwen* (Kampen, 1998) 60-79, met kennis van zaken over dit onderwerp gepubliceerd. Nu moet de lezer dat artikel als een soort aparte bijlage bij het boek nemen. Een merkwaardige situatie.

Voor de in dit boek gekozen benadering zijn verder goede argumenten aan te voeren. Zij past naadloos in de tegenwoordig grote waardering voor de rol van de zogeheten *civic society*. De Amerikaanse politicoloog Robert D. Putnam heeft bij voorbeeld geprobeerd te bewijzen dat het verschil in economisch succes tussen Noord- en Zuid-Italië grotendeels verklaard kan worden uit de eeuwenlange groei van zo'n *civic society* in het Noorden, en de afwezigheid ervan in het Zuiden (zie: *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy* (Princeton, 1993); zie ook zijn recente *Bowling alone. The collapse and revival of American community* (New York, 2000)). In Noord-Italië zijn mensen lid van talrijke organisaties, die zo een dicht netwerk van maatschappelijke verbanden bieden. Al noemt Dorren zijn werk niet, men herkent in haar beschrijving van het Haarlemse corporatieve landschap moeiteloos de kenmerken die volgens Putnam een belangrijke grondslag voor een gezonde samenleving vormen. Maar met Putnams grote theorie deelt Dorrens minutieuze onderzoek een belangrijk tekort. Men kan zich als lezer moeilijk onttrekken aan de indruk van idealisering. Bij Putnam krijgt die bijmaak concrete inhoud wanneer men zich realiseert dat hij volledig voorbij gaat aan het feit dat de Noord-Italiaanse *civic society* ook een goede voedingsbodem vormde voor het fascisme. Bij Dorren gebeurt iets dergelijks zodra het besef begint te dagen dat gilden, schutterijen, maatschappelijk actieve kerkgenootschappen en zelfs welwillende magistraten overal in Europa voorkwamen. Waarom waren die in veel Duitse steden aanstichters van pogroms tegen joodse inwoners, en van conflicten tussen burgers en bestuurders die tientallen jaren konden duren, terwijl een stad als Haarlem erin slaagde om dergelijke uitwassen te vermijden? Zou het iets te maken kunnen hebben met de snelle economische groei, juist in de jaren van de grootste verandering? Of lag het aan het feit dat de immigranten zo talrijk waren dat men ze wel moest accommoderen? Of was juist de specifieke politieke rol van het Haarlemse stadsbestuur, verantwoordelijk voor de rust en orde in het eigen domein maar ook mede-verantwoordelijk voor het landsbestuur, de doorslaggevende factor? Dergelijke bepaald niet onbelangrijke vragen wachten ook na dit boek nog steeds op een antwoord.

Maarten Prak

E. van der Woude, *Memorije van 't geen bij mijn tijt is voorgevallen. Met het opzienbarende verslag van haar reis naar de Wilde Kust 1676-1677*, Muller, K. I., ed. (Amsterdam: Terra Incognita, 2001, 152 blz., €13,39, ISBN 90 73893 13 3).

Elisabeth van der Woude kwam uit gegoede kringen in de Heerhugowaard. Ze hield een dagboek bij en als negentienjarige nam ze met haar familie deel aan de stichting van een kolonie in Zuid-Amerika. Doel was het opbouwen van een landbouwnederzetting bij de monding van de rivier de Oyapoc in het huidige Frans Guyana. Elisabeths vader was één van de leiders van deze onderneming. De werving van kolonisten verliep moeizaam. Hoewel 1600 weerbare mannen nodig werden geacht, vertrokken er maar 350 personen, inclusief vrouwen.

Vanwege financieringsproblemen vertrokken de schepen te laat uit Nederland. De aankomst viel daardoor in de regentijd. Door ziektes stierven veel kolonisten, onder wie Elisabeths vader en zus. Meegebracht vee stierf eveneens en proviand bedierf. Onder de bewoners van de kolonie heersten bovendien grote conflicten. Elisabeth greep de kans om terug te keren naar Nederland. Op de terugtocht doorstond ze heelhuids een kaping. Frankrijk was in oorlog met Nederland en kort na Elisabeths vertrek pleegden Fransen van een naburige nederzetting een roofoverval op de kolonie. De bewoners gingen als gevangenen mee en de Nederlandse nederzetting was definitief ten onder gegaan.